

Демченко О.П.
кандидат історичних наук, викладач історії
юридичного коледжу НУ «ОЮА»

БОРОТЬБА БРИТАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЗА УТРИМАННЯ РУМУНІЇ В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА БЕССАРАБСЬКЕ ПИТАННЯ (КВІТЕНЬ 1917 – ТРАВЕНЬ 1918 рр.)

Анотація. В статті досліджується намагання британського воєнного кабінету та Форін-офіс утримати Румунію в Першій світовій війні та місце Бессарабії в стратегічному плануванні Лондону на Східному фронті.

Ключові слова: воєнний кабінет, Форін-офіс, Бессарабія, Східний фронт, Бухарестський мир.

На 1917 р. внаслідок революції в Росії перед країнами Антанти, зокрема Великою Британією, постала гостра потреба у будь-який спосіб не допустити прорив Центральними державами Східного фронту. Одним із варіантів стала широка дипломатична кампанія, спрямована на захоплення ряду союзних Антанті країн в Східній Європі не припиняти боротьбу проти Німеччини та її союзників. Чільне місце серед даних країн обіймала Румунія. Остання після довгих вагань вступила в Першу світову війну на боці Антанти. У відповідності з угодою, укладеною союзниками з румунським урядом 17 серпня 1916 р., у разі перемоги Румунія отримувала Трансільванію, Банат і Буковину. У відповідності зі ст. 5-ою договору сторони, що домовлялись, зобов'язувались не укладати сепаратний мир [6, с. 550-551].

Незважаючи на сприятливі для Румунії умови вищезазначеного договору, наступ її армії наприкінці серпня 1916 р. завершився невдачею. І вже 7 грудня 1916 р. німецькі війська увійшли в Бухарест. Дві третини території Румунії були зайняті німецькими, австрійськими, турецькими і болгарськими арміями. Румунська армія відступила у Молдавію і під керівництвом французького генерала А. Бертело та за допомоги російської армії підтримувала оборону ще протягом року. Після падіння монархії в Росії в березні 1917 р., за словами спеціаліста Форін-офісу по Балканам Г. Ніколсона, для Румунії взагалі зникла всяка подальша надія на опір [6, с. 550-551].

Оцінюючи положення Румунії на початку 1917 р., британський військовий аташе в Бухаресті, один із авторів угоди укладеної Антантою з румунським урядом 17 серпня 1916 р., генерал К. Томсон писав, що союзники втрачали свій престиж в Румунії. Остання сприймалась урядом Великої

Британії як інструмент французької та російської дипломатії. В результаті Лютневої революції в Росії, за ствердженням генерала К. Томсона, Велика Британія могла використати свій вплив для допомоги Румунії, а також змусити її продовжувати дотримуватись умов договору від 17 серпня 1916 р. Якщо це було б зроблено, у румунській армії, за його міркуваннями, з'явилася б можливість реорганізуватись і повторно екіпіруватись, і після цього відігравати корисну роль в спільних планах союзників [22, р. 128, 133]. Однак цей варіант не був використаний.

Більш сприятлива ситуація склалась для Румунії на міжнародній арені. 21 листопада 1917 р. Раднарком звернувся до воюючих країн з пропозицією укласти мир без анексій та контрибуцій. Припинення боїв на Східному фронті дозволяло сконцентрувати більше німецько-австрійських сил на Західному фронті. Такий хід подій не влаштовував Велику Британію, і її уряд розпочав підтримувати всередині Росії ті сили, які наполягали на продовженні війни і відновленні Східного фронту. Цією ситуацією скористалась Румунія. 21 листопада 1917 р. румунський посол в Лондоні повідомив британському уряду, що армія Румунії готова приймати участь у боротьбі проти російських більшовиків [23, р. 1].

Дане повідомлення справило позитивне враження на британських урядовців. У цей же день, 21 листопада 1917 р. прем'єр Д. Ллойд Джордж та завідувачий Форін-офіс А. Бальфур відправили урядову телеграму послу Франції в Лондоні Ж. Камбону. В її тексті заперечувався будь-який сепаратний мир з Німеччиною, і як засіб запобігання його укладенню пропонувалось утворити союз Румунії з генералом О.М. Каледінім [3, р. 193]. Щоб якось підбадьорити румунський уряд, 22 листопада 1917 р. від імені короля Великої Британії Георга V послу в Яссах Дж. Барклаю була направлена телеграма для вручення румунському королю Фердинанду I, в якій висловлювалась надія, що румунська армія продовжить участь в операціях проти спільного ворога. Для цього їй обіцялась фінансова та матеріальна підтримка [3, с. 81].

Заручившись згодою Румунії продовжувати боротьбу проти Центральних держав, 26 листопада 1917 р. воєнний кабінет постановив відхилити пропозицію дозволити Румунії укласти сепаратний мир з Німеччиною. Натомість пропонувалось якнайшвидше об'єднати зусилля румунської армії з силами генерала О.М. Каледіна, які були готові воювати до кінця [19, р. 203]. Однак запевнення румунського уряду продовжувати боротьбу проти спільного ворогу згодом під натиском німецьких армій було зведено практично нанівець. 9 грудня 1917 р. після безуспішних спроб переконати союзників звільнити Румунію від зобов'язань, покладених на неї ст. 5-ою договору від 17 серпня 1916 р., румунський прем'єр І. Бретіану підписав в місті Фокшани перемир'я з Німеччиною та її союзниками [6, с. 117].

В результаті вищезазначених подій 10 грудня 1917 р. воєнний кабінет приступив до обговорення «Заміток про положення в Росії», які були написані 9 грудня 1917 р. А. Бальфуром. Одним з пунктів в своїх «Замітках про положення в Росії» голова Форін-офіс виділив відношення до Румунії. А. Бальфур стверджував, що все, що можна було зробити для надання румунській армії можливості приєднатися до тих сил у Росії, які були готові продовжувати боротьбу проти Німеччини, було зроблено. Румунська армія, за його словами, з військових міркувань була вимушена погодитися на перемир'я або, точніше, на припинення військових дій на своїй ділянці фронту [4, с. 90]. Дана заява була підтверджена начальником імперського генштабу генералом Г. Вільсоном. Враховуючи зазначену ситуацію, воєнний кабінет визнав, що найбільшим благом для Румунії, яке б найменше бентежило Велику Британію, було дозволити Бухаресту повністю відмовитися від умов договору з союзниками укладеного 17 серпня 1916 р.

Своє ставлення до критичної ситуації в Румунії Лондон виразив у телеграмі А. Бальфура послу в Яссах Дж. Барклаю від 17 грудня 1917 р. Завідуючий Форін-офіс повідомляв, що у зв'язку з географічними причинами Велика Британія не могла відправити в Румунію свої армії. Намагаючись хоч якось підтримати румунський уряд, А. Бальфур запевняв, що його уряд поставлятиме готівку не лише в Румунію, але і в усі регіони в Південній і Східній Росії, населення яких було готове надати допомогу румунській армії у боротьбі за свободу проти Німеччини і Туреччини [20, Р. 259].

Розцінюючи вищезазначену ситуацію, в якій опинилась Румунія, британський військовий аташе в Румунії генерал К. Томсон писав у своїх спогадах, що престиж союзників, і особливо Великої Британії, зміг би повернути вирішальний успіх у тому напрямку, який надав би можливість Румунії

відновити бойові дії незалежно від Росії. Таким напрямком, на його думку, був Стамбул [22, р. 128].

Для надання допомоги Румунії і відвоювання захопленої німецькими військами Валахії, генерал К. Томсон пропонував використати Дунай як додаткову комунікаційну лінію. Однак, за його словами, для реалізації цього плану, союзники мали бути безперечними господарями на Чорному морі, включаючи підкріплення російського флоту. Генерал К. Томсон підкреслював, що допоки Дарданелли залишалися у руках ворога, Чорне море більшою мірою було під контролем Німеччини і Туреччини, ніж Росії, а морські зобов'язання виконувалися лише в окремих випадках.

За переконанням генерала К. Томсона значні сили російською армії, які були скуті в Молдавії і трималися там під загрозою втрати Одеси, могли бути вивільнені в ході наступальних дій в результаті повної зміни політики союзників на Близькому Сході. Падіння Стамбулу, на його думку, революціонізувало б ситуацію на Близькому Сході і змусило б Туреччину укласти сепаратний мир, і в результаті цього звільнити велику порцію британських армій в Палестині і Македонії для їх використання на інших театрах. Це в свою чергу відкрило б морські комунікації між силами Румунії і Росії в Молдавії, і зробило можливою підтримку і поживлення фронту на півдні Росії [22, р. 128-129, 152].

Схожої точки зору дотримувався Д. Ллойд Джордж. Останній стверджував у своїх спогадах, що Румунії завдавали поразки не німці та австрійці, а Дарданелли. Британський прем'єр підкреслював, що Перша світова війна показала, як небезпечно залишати неприступні морські ворота, які ведуть в просторові райони Південної Росії та Румунії, під повним контролем такої ненадійної країни, як Туреччина [5, с. 386].

Незважаючи на підписання перемир'я між Румунією та командуванням армій Четверного союзу в Фокшанах 9 грудня 1917 р., уряд Великої Британії не залишав надію утримати Румунію у війні на своїй стороні. Так, на англо-французькій конференції в Парижі 23 грудня 1917 р. заступник голови Форін-офіс Р. Сесіл, підкреслив, що його уряд визнає свій почесний обов'язок щодо Румунії [12, с. 103].

Одним із методів заохочення Румунії продовжувати війну, стала згода Великої Британії на заняття румунськими військами Бессарабії. Британські урядовці вважали, що, погодившись на такий захід, їм вдасться утримати Румунію від підписання сепаратного миру з Німеччиною. Однак, це не давало гарантії, що Велика Британія та інші країни Антанти, у кінцевому результаті санкціонують приєднання Бессарабії до Румунії.

В офіційних заявах представників Антанти звучало запевнення, що вступ румунських військ у Бессарабію не відобразиться на політичному майбутньому краю [3, с. 292].

Питання належності Бессарабії було підняте британською дипломатією ще наприкінці квітня 1917 р. Так, під час візиту в США А. Бальфуром у розмові з президентом В. Вільсоном та його радником полковником Е. Хаузом при обговоренні умов майбутнього миру було узгоджено, що Румунія має придбати невелику територію Росії заселену румунами [1, с. 32]. Окрім обговорення бессарабського питання з США, британські дипломати вступили в переговори з цього приводу з Центральними державами, зокрема з Австро-Угорщиною. З метою схилити останню до виходу із Четвертного союзу, у другій половині грудня 1917 р. емісар британського уряду генерал Я. Смутс [14, с. 461] вів в Швейцарії переговори з колишнім послом Австро-Угорщини в Лондоні графом А. Мендорфом. Британський дипломат говорив про згоду його уряду зберегти Австро-Угорську імперію і окрім цього пропонував австрійцям підтримати ідею передачі Бессарабії Румунії, для того, щоб хоча б чимось задовольнити її і утримати на боці Антанти. Питання Бессарабії було також підняте на засіданні воєнного кабінету 21 грудня 1917 р. Головою британської військової розвідки генералом Дж. Макдоно була зроблена заява, що між Румунією і Україною знаходиться Бессарабія, заселена переважно румунами [21, р. 273].

Наприкінці лютого 1918 р. уряд Великої Британії спробував залагодити румунсько-радянський конфлікт, який виник у результаті зайняття на початку 1918 р. румунською армією Бессарабії. У цей час, окрім переговорів з делегацією Раднаркому, Румунія вела переговори про перемир'я в Буфті з німецьким військовим командуванням. Оскільки результати переговорів в Буфті до останнього моменту знаходились під сумнівом і в будь-який момент могли відновитись військові дії на Румунському фронті, з метою забезпечення тилу румунської армії зі сходу, на початку лютого 1918 р. воєнний кабінет направив в Одесу для узгодження остаточного тексту радянсько-румунського договору полковника Дж. Бойля [3, с. 330-331].

В середині лютого 1918 р. в Севастополь, який на той час перебував під контролем більшовиків, з Москви прибула британська місія на чолі з полковником канадської армії Дж. Бойлем. На одному із засідань моряків Чорноморського флоту в середині лютого 1918 р. голові британської місії вдалось досягнути припинення вербування добровольців на боротьбу проти румунських армій в Бессарабії. За пропозицією есера В.Б. Спіро Дж. Бойль відправився в Одесу на зустріч з

одним із більшовицьких лідерів Х. Раковським для обговорення припинення війни з Румунією [13, р. 9]. 20 лютого 1918 р. полковник Дж. Бойль прибув в Одесу і наступного ж дня відвідав Румчерод і Одеський виконавчий комітет (виконком). Під час цієї зустрічі були вироблені технічні умови надання допомоги голодуючому населенню Румунії [9, с. 2]. Окрім обговорення продовольчої допомоги Румунії Дж. Бойль, капітан британської місії Пітс та генеральний консул Великої Британії в Одесі Дж. Лаудон прийняли 26 лютого 1918 р. участь у нараді Румчероду, присвяченій зайняттю Бессарабії румунською армією. В ході цієї наради було досягнуто рішення, за яким Румунія мала протягом 40 днів вивести свої армії з Бессарабії, і залишити там лише 10 тис. чоловік винятково для охорони залізниці і продовольчих складів.

У разі натиску армій Німеччини на Румунському фронті, радянська Росія гарантувала уряду та армії Румунії притулок по іншу сторону Прута. Висловлювалась надія, що Румунія не перейде в табір противника. З метою більш детальної розробки питання ліквідації конфлікту з приводу Бессарабії, згідно з даною угодою створювалась комісія з представників РСФРР, Румунії, Великої Британії, Франції та США [7, с. 2]. Після узгодження тексту вищезазначеної домовленості було вирішено доручити полковнику Дж. Бойлю доставити її в Ясси на розгляд румунського уряду. 26 лютого 1918 р. Дж. Бойль залишив Одесу і відправився в Румунію. Незважаючи на результат переговорів Дж. Бойля з більшовиками, в уряді Великої Британії схилились до думки, що доля територій Росії, зайнятих Румунією в кінцевому результаті вирішуватиметься на післявоєнній мирній конференції [15, с. 1348].

6 березня 1918 р. полковник Дж. Бойль повернувся в Одесу з відповіддю уряду Румунії. Одразу по поверненні він відвідав Верховну колегію у справах Бессарабії Одеського виконкому і провів тривалу бесіду з її головою Х. Раковським. Дж. Бойль передав Верховній колегії від імені прем'єр-міністра Румунії генерала О. Авереску, що умови угоди відносно Бессарабії в принципі прийняті румунським урядом. Також він повідомив, що чутки про укладення миру між Румунією і Центральними державами не вірні. В усякому разі, до дня його від'їзду з Ясс це питання ще не було вирішене [10, с. 1]. В результаті тривалого обговорення Верховна колегія визнала прийнятними внесені у текст угоди поправки румунського уряду.

Дж. Бойль залишив Одесу 7 березня 1918 р. і відправився в Ясси для надання керівництву Румунії згоди Верховної колегії на умови і взаємні поступки, спрямовані на ліквідацію конфлікту

в Бессарабії. Здійснення мирних умов мало початись після отримання радянською стороною повідомлення від Дж. Бойля про остаточне утвердження румунським урядом мирної угоди [8, с. 1]. 9 березня 1918 р. уряди РСФРР та Румунії підписали угоду, згідно з якою румунські війська зобов'язувались залишити Бессарабію. Однак вторгнення в березні 1918 р. німецьких та австро-угорських військ в Україну змусило радянські військові частини відійти від Дністра. Виходячи з даної ситуації, уряд Румунії порушив договір від 9 березня 1918 р. і румунські армії зайняли всю Бессарабію. Використавши присутність армій Центральних держав в Україні та Бессарабії, 9 квітня 1918 р. Сфатул Церій прийняв декларацію, за якою Молдавська Демократична Республіка (Бессарабія) на підставі принципу самовизначення народів з'єднувалась з Румунією при збереженні автономії [11, с. 33-34].

Напередодні проголошення вищезазначеного акту під час переговорів з румунським урядом щодо приєднання Бессарабії до Румунії, лідери Сфатул Церій поцікавились ставленням до цього представників Антанти. Посол Великої Британії в Яссах Дж. Барклай відповів, що його країна не буде перешкоджати цьому акту [2, С. 93]. 10 квітня 1918 р. А. Бальфур заявив у палаті громад, що Румунія продовжує вважатись союзницею Антанти [16, с. 1461]. Однак, після того як стало відомо зміст підписаного 7 травня 1918 р. у Бухаресті сепаратного мирного договору між Румунією і Центральними Дж. Барклай разом з іншими дипломатичними представниками Антанти виразив від імені свого уряду протест, в якому заявлялось, що союзні країни не можуть змиритись з умовами Бухарестського миру, так як вони порушують права та інтереси країн Антанти, заради яких вони воюють [17, с. 667-668].

У зв'язку з підписанням Румунією Бухарестського мирного договору Уайтхолл постановив вважати умови договору укладеного 17 серпня 1916 р. недійсними. На офіційних церемоніях у Лондоні до завершення війни румунський національний прапор відтепер перестав виставлятися поруч зі знаменами союзних країн, що свідчило про зміну відношення до Румунії. Однак на відміну від Росії, дії Румунії не розцінювались як зрадницькі. З метою реабілітувати себе в очах колишніх союзників, уряд Румунії оголосив за день до завершення Першої світової війни, 10 листопада 1918 р., війну Німеччині. Ці дії отримали схвалення у Лондоні, однак його рішення щодо Румунії залишалось без змін. Незважаючи на це, у післявоєнних англо-румунських відносинах відбудуться покращення, приводом до чого стане створення «санітарного кордону».

Література:

1. Архив полковника Хауза. — М., 2004. — Т. 2.
2. Крицман Л. Захват Бессарабии / Л. Крицман // Классовая борьба. — М., 1932. — № 7-8. — С. 70-85.
3. Левит И.Э. Молдавская Республика (ноябрь 1917 — ноябрь 1918). — Кишинёв, 2000.
4. Ллойд Джордж Д. Военные мемуары. — М., 1938. — Т. V. — 367 с.
5. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах. — М., 1957. — Т. 2. — 556 с.
6. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. — М., 1945.
7. Одесские новости. — Одесса, 1918, 22 февраля.
8. Одесские новости. — Одесса, 1918, 8 марта.
9. Одесский листок. — Одесса, 1918, 22 февраля.
10. Одесский листок. — Одесса, 1918, 7 марта.
11. Советско-румынские отношения, 1917—1941. Документы и материалы. — М., 2000. — Т. 1.
12. Соловьев О.Ф. Ноябрь 1917. Как Англия и Франция делили Россию [Текст] / О.Ф. Соловьев // Международная жизнь. — М., 1997. — № 10. — С. 95-110.
13. King's College London. — The serving soldier. — Poole collection. — №701. Red v White. — 65 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kingscollections.org/servingsoldier/assets/files/701.red_v_white.pdf
14. Parliament. House of Commons. The Parliamentary debates (Hansard). House of Commons official report. 1918, February 18. — L., 1918. — Ser. 5. — V. 103.
15. Parliament. House of Commons. The Parliamentary debates (Hansard). House of Commons official report. 1918, February 27. — L., 1918. — Ser. 5. — V. 103.
16. Parliament. House of Commons. The Parliamentary debates (Hansard). House of Commons official report. 1918, April 10. — L., 1918. — Ser. 5. — V. 104.
17. Parliament. House of Commons. The Parliamentary debates (Hansard). House of Commons official report. 1918, May 28. — L., 1918. — Ser. 5. — V. 106.
18. The Great Britain National archive. — Foreign countries report. — Cabinet papers 23/4. — War Cabinet 280. — 1917, November 22. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-23-4.pdf>
19. The Great Britain National archive. — Foreign countries report. — Cabinet papers 23/4. — War Cabinet 282. — 1917, November 26. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-23-4.pdf>
20. The Great Britain National archive. — Foreign countries report. — Cabinet papers 23/4. — War Cabinet 299. — 1917, December 17. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-23-4.pdf>
21. The Great Britain National archive. — Public record office. — Cabinet papers 23/4. — War Cabinet 304. — 1917, December 21. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/large/cab-23-4.pdf>
22. Thomson C.B. Old Europe's suicide: or the building of a pyramid of errors. An account of certain events in Europe during the period 1912-1919 [Текст] / C.B. Thomson. — N.-Y. : Thomas Seltzer, 1922. — 192 p.
23. Weekly Dispatch. — L., 1917, December 9.

Демченко А.П. Борьба Британской дипломатии за удержание Румынии в Первой мировой войне и Бессарабский вопрос (апрель 1917 – май 1918 гг.). – Статья.

Аннотация. В статье исследуется попытка британского военного кабинета и Форин-офис удержать Румынию в Первой мировой войне и место Бессарабии в стратегическом планировании Лондону на Восточном фронте.

Ключевые слова: военный кабинет, Форин-офис, Бессарабия, Восточный фронт, Бухарестский мир.

Demchenko A.P. A Britain diplomacy fight for maintenance of Romania during the First World War and Bessarabiya question (April 1917 – May 1918). – The Article.

Summary. The attempt of the Britannic military cabinet and Forin-office to retain Romania in First world war and place of Bessarabiya in the strategic planning London at the East front is probed is studied in the article.

Keywords: military cabinet, Foreign-office, Bessarabiya, East front, Bucharest world.